

Оригинални научни рад
УДК: 338.1(497.115)"1974/1981"
DOI: 10.5937/zrffp54-46163

ПРИЛОГ ЗА АНАЛИЗУ ПРИВРЕДЕ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ АУТОНОМНЕ ПОКРАЈИНЕ КОСОВО 1974–1981.

Урош Д. МИКЕТИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици (Србија)
Филозофски факултет

---

¹ urosmiketic@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0003-4273-1995>

Рад примљен: 25. 8. 2023.

Рад прихваћен: 5. 3. 2024.

ПРИЛОГ ЗА АНАЛИЗУ ПРИВРЕДЕ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ АУТОНОМНЕ ПОКРАЈИНЕ КОСОВО 1974–1981.

Кључне речи:
економија;
Југославија;
Србија;
Косово;
Срби;
Албанци.

Сажетак. Аутор приказује привредне прилике на Косову² након доношења уставних решења 1974. године, закључно са 1981. као годином албанских демонстрација. У том смислу, аутор покушава да контекстуализује раскорак између високих очекивања и реалности, систем субвенционисања путем Фонда за кредитирање развоја привредно недовољно развијених подручја и других средстава финансијске интервенције Федерације и Републике и међузависност између привредних прилика и међунационалних односа. У писању овог прилога коришћени су штампа, доступна литература и архивска грађа.

---

² Уместо службеног назива Социјалистичка Аутономна Покрајина на Косово, у раду смо користили краћи назив – Косово.

Привреда Косова: између амбициозних планова и реалности

Уставно редефинисање Југославије имало је, осим политичких, и негативне економске последице. Југословенско тржиште нестајало је пред слабо повезаним економијама република и покрајина. То је додатно утицало да се негативне карактеристике косовске привреде до 1973. године (Микетић, 2022, стр. 231–251) продубе у периоду о којем говоримо (Буквић, 2006, стр. 403, 408–409).

Махмут Бакали, председник ПК СКК, предвидео је 1974. године економски раст Косова кроз боље коришћење сировинског и енергетског потенцијала (*Јединство*, 1974, 29. јул, стр. 4–5). Владимир Јасић, директор „Робне куће Београд”, сећао се како је безуспешно предлагао Бакалију да се на Косову подигне низ погона где би се запослило доста жена у производњи. Одговорено му је, за Јасића помало неочекивано, да Косову то не треба, већ да је неопходан развој базичне индустрије. У складу са тим, оно је до 1981. године важило за базу јефтених сировина. Зато не чуди то што су гиганти у производњи сировина често били неликвидни (Ристановић, 2018, стр. 77).

Махмут Бакали је 1975. године на Косову, пред Титом, говорио о привредним проблемима са којима се Приштина суочава. Није споредна његова опаска да постоји „армија” од преко 350.000 ђака. Међутим, Бакали није видео неку нарочиту одговорност сопственог руководства за тренутно стање.³ *НИН* је исте године организовао округли сто у Приштини на тему привредног развоја. Оцењено је да је тренутни застој последица недостатка средстава предвиђених за инвестиције и политике ниских цена сировина (олово и цинк „Трепча”, струја „Косова”). Као тренутно решење предвиђено је привлачење југословенских и страних инвеститора (косовски радници на привременом раду у иностранству) и стручњака (*НИН*, 1975, 30. март, стр. 30–32).

³ Архив Југославије (=АЈ), Кабинет председника Републике (=837), к. 94, II-1/251, Уводно излагање Махмута Бакалија у разговору друга Тита са политичким активом Покрајине у Брезовици 3. априла 1975. године, Приштина, 31. март 1975, стр. 13–15.

Средњорочни план развоја Косова 1975. године предвидео је раст који би умањио заостајање према остатку земље (*НИН*, 1975, 14. децембар, стр. 5–6). Међутим, приликом посете Станета Доланца, секретара ИК Председништва ЦК СКЈ, Косову, 1976. године, могло се чути да је у Ђаковици запослен сваки осми од 80.000 људи и да се у Призрену води борба против незапослености и залиха робе (*Јединство*, 1976, 19. јул, стр. 1, 3–4). У реферату Махмута Бакалија са јулске седнице ПК СКК помињу се ниска продуктивност рада, неодговорност (према раду и радним задацима, економiji рада, средствима, штедњи), неискоришћеност капацитета, низак ниво ефикасности и рентабилности, спор раст пољопривредне производње, недовољна пројектна припремљеност и оправданост, прекорачење рокова изградње и обима инвестиција, неблаговремено активирање објеката, непоштовање друштвених договора о расподели дохотка и сл. (*Јединство*, 1976, 22. јул, стр. 4). Иако то Бакали изричито не помиње, и квалификациона структура запослених била је врло лоша. Од 141.000 запослених те године, 14.000 њих било је без школе и са 1–3 разреда основне школе, са 4–7 разреда било је 22.000, са пуном основном школом 36.000, КВ радника било је 18.000, ВКВ радника 5.000, диплому осталих средњих школа имало је 30.000, вишу школу 9.000 и високу школу 7.000 лица (*Savezni zavod za statistiku*, 1989, стр. 66).

Скупштина Косова је децембра 1976. године усвојила врло амбициозан Средњорочни план развоја до 1980. (*Јединство*, 1976, 23. децембар, стр. 8). Косову је истог месеца дато посебно место и у Друштвеном плану развоја Србије до 1980. (*Јединство*, 1976, 16. децембар, стр. 1), али и у петогодишњем плану развоја Југославије од 1976. до 1980. године опет је прокламована политика најбржег развоја Косова. Три године касније, остварени раст друштвеног производа на Косову био је за око 50% мањи од југословенског и 68% од очекиваног (Ристановић, 2018, стр. 71–72). Косовом је „цветао” привредни криминал, а само неки случајеви добили су судски епилог (*Јединство*, 1976, 16. септембар, стр. 1). Марта 1978. године, Веселин Ђурановић, председник СИВ-а, могао је констатовати да се не остварују мере и предвиђања у погледу развоја неразвијених крајева (*Јединство*, 1978, 24. март, стр. 1–3). И Петар Костић, косовски делегат, приметио је на 3. седници ЦК СКС децембра 1978. године да је привредно стање крајње неповољно (*Савез комуниста Србије*, 1979, стр. 42, 45). Са привредним проблемима упознат је 1979. године и Титов кабинет.⁴ Махмут Бакали је маја исте године предложио мере штедње (*Јединство*, 1979, 21. мај, стр. 1, 3), а нека предузећа сачинила су програм расподеле новца према резултатима рада одређујући за сваку радну операцију временску норму (*Јединство*, 1979, 4. децембар, стр. 8).

⁴ АЈ, 837, 94, II-5-а-2/4, Информација о политичком стању и неким текућим проблемима привредних кретања у САП Косово, Приштина, 20. март 1979, стр. 1–9.

Уместо планираног раста, у односу на остатак земље, од 1976. до 1980. године дошло је до још већег заостајања, иако су средства одређена Косову била знатнија него раније (Atlagić, 1981, стр. 44). Пре демонстрација 1981. године, привреду је оптеретио курс динара, а јуна 1980. године, Привредна комора Косова жалила се да ће мере СИВ-а, и то, пре свега, смањење помоћи неразвијенима, негативно утицати (*Јединство*, 1980, 12. јун, стр. 1, 3). Исте године негативно је пословало 710 предузећа (*Јединство*, 1981, 16. мај, стр. 7).

Симбол таквих економских тешкоћа била је „Трепча”. Директор је 1971. године постао Вели Дева, након што га је на месту председника ПК СКК наследио Махмут Бакали. Долазак нестручног и неискусног Деве није имао никакво другачије објашњење осим да је у питању одлука политичке природе. Набављана је застарела технологија, те нису реализоване инвестиције, па је самим тим опадала продуктивност по раднику. Одлазак Срба и Црногораца пратио је долазак албанских радника и кадрова. Међу руководиоцима је било и неписмених, премда је тога било и широм државе. Када је наследио Деву, Назми Микуловци није имао факултетску диплому, па су зарад тога промењени правилник и систематизација.⁵

Постојала су и рентабилнија предузећа. Пећки произвођач ауто-делова „Рамиз Садику” успео је 1976. године да повеже четири године без губитака (*Јединство*, 1976, 13. септембар, стр. 6). У Сувој Реци успешно је функционисао гумарски произвођач „Балкан” (*НИН*, 1979, 4. март, стр. 12), а фабрика електромотора у Ђаковици је 1980. године први пут позитивно пословала (*Јединство*, 1981, стр. 27. јул, стр. 6).⁶ За позне седамдесете везује се успон пећког „Косовоуниверзума”, у којем се производила метална галантерија. Зачетник приватног предузетништва у Југославији у власништву породице Карић остваривао је стални раст. Карићи су се поносили организацијом посла, продуктивношћу, квалитетом и сарадњом са привредним субјектима широм земље, а банке су им омогућавале повољне кредите. Као да је државно руководство њиховим примером хтело показати да је могућ развој капитализма у условима социјалистичког самоуправљања, тачније да једно не искључује друго (*Јединство*, 1981, 14. децембар, стр. 8).

⁵ Архив САНУ, Архива Академијског одбора за проучавање Косова и Метохије, Збирка Милана Ивановића „Злочини”, *Duga*, 8. децембар 1989, стр. 71–75; *Intervju*, 1982, 10. децембар, стр. 23.

⁶ Резултати су умногоме зависили од предузимљивих руководиоца. Покрајинско руководство је то знало. Примера ради, технички директор у Фабрици ловачке муниције у Србици хемичар Исо Ибиши одликован је медаљом рада 1977. године због радних успеха. Архив Kosova (=АК), Председништво SAP Kosova (=151), Предлози за одликовање XVIII седнице Комисије за одликовања одржане 18. IV 1977, Предлог за одликовање Isa Ibišija.

Демонстрације до којих је дошло 1981. године, негативно су се одразиле на привреду.⁷ Учестали су прекиди производње јер су демонстранти напуштали предузећа, омасовиле су се крађе и чешће су избијале хаварије. Да би се надоместили губици, нека предузећа радила су ударнички (*Јединство*, 1981, 18. мај, стр. 3). Председник ПК СКК Вели Дева, који је на месту првог човека косовских комуниста наследио Махмута Бакалија након демонстрација, није био задовољан искоришћеношћу индустријских и пољопривредних капацитета (*Јединство*, 1981, 11. јул, стр. 3). До краја године надлежни су указивали на алармантност стања (*Јединство*, 1981, 5. август, стр. 1, 3). Александру Новачићу, новинару *НИН-а*, чинило се, међутим, да постоје назнаке могућег оздрављења. На то га је навео поступак председника Председништва Косова Али Шукрије, кога су на радном месту чекали директори са спремним елаборатима не би ли га убедили да политичким ауторитетом поради за њих. Шукрија их је само испратио (*НИН*, 1981, 27. септембар, стр. 8). Теодор Анђелић, новинар истог листа, расправљао је о плану косовског руководства да се са тешке индустрије пређе на прерађивачку у оквиру које би жене имале проходност („женска индустрија”). Сматрало се, наиме, да ће то утицати на запосленост и разбити затвореност албанске породице, препознату као једно од језгара национализма (*НИН*, 1981, 1. новембар, стр. 12–13).

Због фокуса на индустрију, пољопривреда се налазила у запећку. Неке пољопривредне општине као источка све више су заостајале. На 11. конференцији СКК марта 1974. године, Војислав Ратковић говорио је о проблемима сељака приликом продаје производа и несигурношћу да се човек бави производњом (*Savez komunista Kosova*, 1974, стр. 311–312; *Savezni zavod za statistiku*, 1989, стр. 327–328). Марта 1981. године вођени су разговори са Међународном организацијом за економску сарадњу и развој на којима се могло чути да се општине више боре за изградњу и малог индустријског објекта него фарме, плантаже, кланице или пољопривредног добра.⁸

Да су индустријски развијеније општине богатије по основу дохотка *per capita* показује податак да су Глоговац и Србица седамдесетих година и до пет пута заостајали за Митровицом и Приштином (Beriša i Stolić, 1978, стр. 360, 389). Митровица и Приштина су у поређењу са општинама уже Србије и Војводине биле средње развијене (*Републички завод за*

⁷ АК, 151, Materijali sa 99. sednice Predsedništva SAP Kosova, održane 21. septembra, Informacija o aktivnostima na utvrđivanju uzroka i zaustavljanju pojava iseljavanja Srba i Crnogoraca sa Kosova, Priština, 15. septembar 1981; AJ, Savez komunista Jugoslavije (=507), II/65, prilog 4, Osnovne karakteristike privrednih kretanja u 1981. godini, Priština, 14. septembar 1981.

⁸ АК, Pokrajinski sekretarijat za odnose sa inostranstvom (=223), k. 7, f. 59, Zabeleška mr Razgovora Jakšića, Priština, 16. mart 1981.

статистику СРС, 1975, стр. 361–364). Посебно је Митровица била пример социјалистичке изградње. Овде је део северно од Ибра попримио готово све обресе социјалистичке урбане изградње (Troch, 2018, стр. 61).

*Фонд за кредитирање развоја привредно
недовољно развијених подручја и друга средстава
финансијске помоћи Федерације и Републике*

Држава је, препознајући заостајање, Косову наменила највећи део средстава Фонда за кредитирање развоја привредно недовољно развијених подручја. Удео Косова је стално растао (Mađaraj, 1989, стр. 13–39; Гаталовић, 2014, стр. 750). Учешће Србије без Косова у финансирању фонда од 1971. до 1975. године износило је 33,6%, док је од 1976. до 1980. године износило 34% (Kešetović, 1984, стр. 35). Средства фонда коришћена су до 1970. године бесповратно, а касније као кредит са 25% повољнијим условима од других република. У питању су дуги рокови отплате (14–17 година) уз период неплаћања од три године и ниску каматну стопу (4,16–4,5%). Косово је користило и кредите Међународне банке и по том основу било најпривилегованије у земљи. Велики део свих ових средстава трошен је за градњу скупих инфраструктурних објеката, која односи доста времена, с тим да касније не долази до упошљавања значајнијег броја људи. Неки од објеката нису ни пуштени у погон, јер се испоставило да ће бити нерентабилни (Антуновић, 1981, стр. 14, 18–21). Косово је од 1971. до 1976. године користило кредите Светске банке у износу од 94,3 милиона долара (21,5% југословенског удела), а од 1976. до 1980. године чак 330,7 милиона долара, тј. 31,8% југословенског удела (Petranović i Zečević, 1988, стр. 1202). За Косово је у периоду од 1976. до 1980. године одвајано 37% из фонда и 35,4% савезних допунских буџетских средстава (Mađaraj, 1989, стр. 28).

Овакве цифре постале су интересантне широј јавности. Људи су се са правом питали о начину на који се троши новац. У томе су, логично, предњачили они који су издвајали највише. Словеначко руководство жалило се 1979. године Титу да Љубљана одваја превише за неразвијене, указујући на ненаменско трошење новца због чега је ушло и у спор са Приштином. Стидљиво је приговарао и Београд, поручујући да је Србија неразвијена упркос чињеници да је препозната као развијено подручје. Наиме, као такво била је у обавези да издваја већа средства за неразвијене. Већи број општина уже Србије био је крајње неразвијен, али се њихов развој налазио у другом плану због помоћи Косову (Ристановић, 2018, стр. 74–75; Антуновић, 1981, стр. 181–185).

Иван Стамболић, високи партијски и републички функционер, сећао се да у „паре, поклоњење споља, нико споља није имао ни увида нити

контроле” и да је националистичко-сепаратистичка елита обилно улагала у друштвене делатности и друге институције са симболиком националне митоманије (Stambolić, 1995, стр. 84). Економисти су били још дециднији. Часлав Оцић уочава да је део средстава ишао на покривање губитака и финансирање личних доходака, чиме се, уместо поспешивања производње, финансирала нерентабилност и стварао лажни утисак о развоју, а у крајњој линији омогућавала албанска демографска и територијална експанзија. Помоћ заједнице изродила је пасивност, рентнијерство и паразитизам, потхрањујући настанак и развој „владајуће локалне касте”, која је одлучивала о начину употребе средстава и противила се анализи утрошка. То су биле бољке и неразвијених југословенских република, али је на Косову стање вероватно било најгоре због разних фактора као што су друштвени односи, менталитет, заосталост и томе слично (Оцић, 2007, стр. 345–347). Миодраг Кораћ је приметио да заостајање Косова није последица мања пристиглих средстава из Београда, како су из Приштине упорно понављали, већ погрешне економске политике покрајинског руководства и абнормалног раста становништва (Мишковић, 1987, стр. 305–318). Коста Михаиловић је дуго упозоравао да је највећи извор заостајања наталитет, а да нису у питању ефикасност инвестиција или продуктивност рада. Приштини је поручивао да планирање породице није малтузијанство, како су одатле заједљиво приговарали, већ начин да се ублаже економске разлике. Сем тога, сматрао је да нико не може задирати у приватност породице да одлучи о броју деце, али да је онда неморално захтевати од Србије и других република да воде рачуна о њиховом запослењу (Михаиловић, 1990, стр. 161–173, 263). Васка Дуганова је на седници ЦК СКС маја 1981. године упозорила на међузависност између раста становништва и развоја – „нисмо тако богата земља да имамо европски стандард, а азијски наталитет. Вероватно то нећемо постићи ни у 2000. години” (Ђакović, 1986², стр. 285). Да су тачне оцене да превисоки наталитет ограничава развој показује податак да је стандард четворочлане радничке градске породице био тек за четвртину мањи од југословенског. На селу, где је наталитет био већи, однос је био још неповољнији по Косово – само 49,4% југословенског просека (Ђорђевић, 1989, стр. 37).

Неразвијеност је вероватно остављала утисак грађанима, првенствено Албанцима, да су подаци о средствима која се издвајају за Косово пропагандна лаж (Pavlović, 2009, стр. 256). Таквог мишљења био је и глумац Беким Фехмиу:

„Ја годинама и деценијама слушам како се Косову даје, даје, даје. Па, где су те паре? Осим центра Приштине, центра Урошевца, ако Косово мало обиђете, стварно бисте себи могли да поставите питање: где су те паре?” (*Intervju*, 1982, 29. октобар, стр. 14)

Можда је чињеница да је новац завршавао у рукама бирократизоване елите један од одговора. Друштвено раслојавање било је видљиво. Део средстава завршавао је, пре свега, у рукама утицајних привредних моћника⁹, али и политичких функционера. У приштинским насељима и на приморју доста њих саградило је виле. За Џавида Ниманија изграђена је вила у Бечићима, коју је овај тек исплатио након 1981. године, када је јавност са тим случајем и упозната (Трнавци, 1987, стр. 32–33, 124).

Косовом је завладао велики непотизам у којем је предњачио круг утицајних функционера Албанаца и то посебно оних родом из Ђаковице (Џавид Нимани, Махмут Бакали, Фадил Хоџа, Вели Дева, Кољ Широка и многи други). На позицијама у привреди и друштву нашла су се лица родбинско-клановски повезана (Ристановић, 2018, стр. 63–64). Новинар Вуксан Церовић примећивао је како би се у „овој родбинској шуми династија” могао изгубити „најбољи познавалац родословља, или најпедантнији ’статистичар’ непотизма” (Церовић, 1989, стр. 341–345).

Привреда и међунационални односи: незајосленост у йредузећима, исељавање

Разни облици коруптивних радњи и протекционаштва при запошљавању одлика су овог периода („коме је бог отац, лако му је да буде светац”). На конкурсима, писало је *Јединство*, често су примана лица за која се унапред знало да ће бити запослена (*Јединство*, 1971, 12. јул, стр. 5). Број лица која су званично тражила посао стално се повећавао – године 1974. било их је 33.630, а 1981. читавих 71.571 (*Savezni zavod za statistiku*, 1989, стр. 72). Незапосленост је била један од фактора у одлуци Срба и Црногораца да напусте Косово. Да је постојао и такав притисак показује податак да је у периоду од 1972. до 1974. године међу новозапосленима било 64% Албанаца наспрам 25% Срба, већ од 1976. до 1978. године читавих 83% наспрам 9,3% и од 1978. до 1980. године чак 92% наспрам 5% (Павловић и др., 2012, стр. 230). Број запослених Срба и Црногораца у укупном броју се процентуално смањивао – код Срба са 31,0% (1974) на 25,7% (1981), а код Црногораца са 5,7% (1974) на 4,3% (1981). Апсолутно посматрано, број запослених Срба је растао, а Црногораца опадао или стагнирао. У оба случаја број Албанаца је растао.

⁹ Državni arhiv Srbije (=DAS), Savez komunista Srbije (=Đ-2), Komisija Predsedništva CK SKS za predstavke i žalbe (=Komisija), k. 359, Sednica 9, 4. april 1980, Vojin Popović, radnik iz Peći, br. 9-34/113; DAS, Đ-2, Komisija, k. 359, Sednica 12, 3. oktobar 1980, Anonimna predstavka iz Uroševca, br. 137-548/1315.

Табела 1. Национална структура запослених на Косову¹⁰

Година	1974.	1976.	1978.	1980.
Албанци	74.787	85.350	99.522	114.591
Срби	39.912	42.775	44.352	45.183
Црногорци	7.329	7.557	7.574	7.447

Срби, Црногорци и Албанци су тешко налазили посао. О томе говоре жалбе Савезној скупштини,¹¹ кабинету Петра Стамболића¹² и, посебно, Комисији Председништва ЦК СКС за представке и жалбе. У њима се углавном тражи интервенција да се запосле.¹³ Пећка и Ђаковичка општина седамдесетих година донеле су прописе да се на њиховој територији не могу запослити лица са мање од шест месеци пребивалишта. То се у дечанској општини доживело као претеће, с обзиром на знатан број радника запослених у ове две општине, који су се по завршетку посла враћали кући. Из Дечана су се жалили да је том одлуком нарушен принцип јединственог тржишта рада (*НИН*, 1979, 11. март, стр. 9).

Незапосленост је погађала све националне заједнице. Међутим, Албанци су фаворизовани при запошљавању с обзиром на политику усклађивања

¹⁰ АЈ, Савезно извршно веће – СІV (=130), к. 803, Анализа о узроцима и појавима исељаванја Срба и Црногораца са Косова (у периоду од 1971. до 1981. године).

¹¹ АЈ, Савезна Народна скупштина (=160), к. 3556, Преглед обрађених представки и притуџби упућених Скуп. СФРЈ од 1. XI 1975. до 31. XII 1975. год., Београд, 26. јануар 1976; АЈ, 160, к. 3556, бр. 04/1-25/76, Информација о представкама и притуџбама упућеним председнику Скупштине СФРЈ за период од 1. IX – 31. XII 1975. године, Београд, 27. јануар 1976.

¹² DAS, Лични фонд Петар Стамболић (=PS), к. 64, Душанка Јанићијевић, Косово Поље – Петру Стамболићу, Београд, 6. март 1981; DAS, PS, к. 64, Тихомир Живић, Лапље Село – Петру Стамболићу, недатирано; DAS, PS, к. 64, Мури Гаши, Трстенник – Петру Стамболићу, 23. април 1979.

¹³ DAS, Д-2, Комисија, к. 361, Седница 19, 30. септембар 1981, Сатић Шекет из Гњилана, бр. 234-936/1763; DAS, Д-2, Комисија, к. 361, Седница 19, 30. септембар 1981, Милош Мишевић, професор из Београда, бр. 239-956/1796; DAS, Д-2, Комисија, к. 361, Седница 20, 6. новембар 1981, Спасић Вукашин из Приштине, бр. 310-1240/2300; DAS, Д-2, Комисија, к. 358, Седница 3, 23. мај 1979, Радвановић Миро, радник из Косовске Митровице, бр. 81-322/825; DAS, Д-2, Комисија, к. 360, Седница 16, 3. април 1981, Андрејевић Мирослав из Призрена, бр. 19-73/179; DAS, Д-2, Комисија, к. 362, Седница 21, 25. децембар 1981, Бранислав Гајовић из Приштине, бр. 386-1544/2814; DAS, Д-2, Комисија, к. 362, Седница 21, 25. децембар 1981, Златомир Станковић из Ораховца, бр. 426-1704/3086; DAS, Д-2, Комисија, к. 359, Седница 9, 4. април 1980, Ибрахим Матај, студент из Пећи, бр. 28-105/265; DAS, Д-2, Комисија, к. 360, Седница 16, 3. април 1981, Шабанаш Джавид из Пећи, бр. 33-131/281; DAS, Д-2, Комисија, к. 362, Седница 21, 25. децембар 1981, Представка Редџаја Иселима из Лоџана, Пећ. Постоје индикације да је, наравно у далеко мањој мери, могло бити и српско-црногорског реваншизма. Албанац, конобар у пећкој „Метохији”, жалио се да му није продужен уговор из националних побуда. DAS, Д-2, Комисија, к. 359, Седница 11, 23. јун 1980, Ука Авдуљи, конобар из Пећи, бр. 99-395/953.

њиховог броја у структури запослених са учешћем у структури становништва. Политиком националног кључа запошљавано је до десет Албанаца на једног Србина или Црногорца (понекад до 20). Да би се и уместо тог једног неалбанца запослио Албанац расписивало се више узастопних конкурса за мање од десет радних места. Приликом конкурса фаворизовани су, мада од случаја до случаја, Албанци са мањом или истом спремом. На запослење се, уопште, дуго чекало (Петровић и Благојевић, 1989, стр. 157–159).

Правном регулативом формално је гарантована равноправност албанског и српског. Међутим, језичка дискриминација Срба и Црногораца уопште, па и у привредном животу, била је видљива голим оком (Ристановић, 2018, стр. 100–101). Како се албански доминантно користио на разним састанцима, присутни неалбанци имали су осећај бесперспективности (Секулић, 1994, стр. 32), премда се до 1966. године српски подразумевао на оваквим местима и у међусобној комуникацији (Ристановић, 2018, стр. 100–101). Самоуправним општим актима често није прецизирано за која радна места је обавезно познавање двојезичности, што је омогућавало простор за злоупотребе. Циљ је био да се упражњена радна места попуне Албанцима без обзира на стручност.¹⁴ У пракси је долазило и до таквих ситуација да код примопредаје дужности у електрани свако говори на свом језику, па се не зна ситуација на котловима (Петровић и Благојевић, 2018, стр. 184–185). Новчани додатак за познавање двојезичности у неким радним колективима исплаћиван је у облику паушала или 2–6% од стартне основе. То је имало и финансијске реперкусије (Чупић, 1989, стр. 270–273).

Националисти су двојезичност искористили као средство притиска на Србе и Црногорце. У многим конкурсима тражено је познавање двојезичности одређеног нивоа (три групе), па чак и за најниже рангирана места (*Јединство*, 1974, 25. март, стр. 19; *Јединство*, 1976, 12. август, стр. 19; *Јединство*, 1980, 26. април, стр. 14; *Јединство*, 1981, 24. март, стр. 13). Познавање двојезичне администрације доказивано је пружањем одређеног уверења на увид (*Јединство*, 1979, 30. октобар, стр. 13). У конкурсима за место референта у пећком СУП-у децембра 1980. године прецизира се да познавање двојезичности III групе подразумева састављање аката на оба језика (*Јединство*, 1980, 10. децембар, стр. 14). На неким конкурсима познавање двојезичне администрације било је „пожељно” (*Јединство*, 1975, 16. јун, стр. 17). Познавање двојезичности тражено је, донекле логично, и за места где радник остварује комуникацију на оба језика (*Јединство*, 1977, 14. фебруар, стр. 21). Двојезичност у доста случајева није ни поменута. То нас наводи на закључак да је могла бити схваћена селективно пре него

¹⁴ АЈ, 130, к. 803, *Analiza o uzrocima i pojavama iseljavanja Srba i Crnogoraca sa Kosova (u periodu od 1971. do 1981. godine)*; АЈ, Председништво SFRJ (=803), к. 131, *In-formacija o uzrocima iseljavanja Srba i Crnogoraca sa Kosova*.

је представљала обавезан критеријум (*Јединство*, 1976, 10. јун, стр. 17; *Јединство*, 1979, 30. октобар, стр. 14; *Јединство*, 1981, 1. децембар, стр. 10). Није немогуће да су конкурси унапред „писани” за одговарајућа лица, па се питање језика управљало према њима (*Јединство*, 1978, 4. април, стр. 14). Језички притисак наставиће се и након демонстрација (*Јединство*, 1981, 1. децембар, стр. 10). Привреда Косова затварала се на овај начин с обзиром на то да је оваква пракса онемогућавала и стручњаке изван Косова да се запосле. То илуструје податак да је у периоду од 1974. до 1978. године из остатка земље овде запослено мање од хиљаду људи (Stojanovski, 1979, стр. 216–297; Пеликан, 2022, стр. 312). Међутим, није искључено да је било и таквих који нису хтели да живе и раде на Косову. Надлежни су на косовском локалу пружали бенефиције лекарима из остатка земље да дођу овде. Млади лекари би, по запослењу, три године проводили у унутрашњости Косова, а затим би добијали запослење у већем граду, могућност специјализације, стан и плату већу до 30%. У Београду је велики број незапослених лекара чекао посао, а да притом нико од њих није узео у разматрање да оде на Косово (*НИН*, 1975, 30. новембар, стр. 16–17).

Међунационални односи у неким предузећима били су поремећени, али се може рећи и да су овакви односи зависили од случаја до случаја. Чињеница је да су Срби и Црногорци трпели вербалне и физичке притиске као малобројнији и нису остваривали једнака права спрам Албанаца. Српкиње и Црногорке трпеле су разне притиске и шиканирања. Сународници на директорским позицијама тешко су успевали да наметну ред. Неки од њих стишавали су, заправо, бунт из сопственог каријеризма. Радници који су указивали на албански притисак суочавали су се са проблемима (Петровић и Благојевић, 1989, стр. 157–165). Постојао је и притисак на српско-црногорске директоре који се нису мирили са националистичко-сепаратистичким циљевима. У пракси се дешавало да се на место директора постављају Албанци изван локалне средине, који би потом доводили са собом сународнике и запошљавали их (Чупић, 2006, стр. 103–104; Николић, 2006, стр. 220).

Мотиви економске природе су у око 15% случајева имали утицаја на исељавање Срба и Црногораца. Да су њихове миграције биле економске природе, што је примарно становиште албанске стране, биле би индивидуалне, исељавало би се претежно радно способно становништво (не цела домаћинства), а за већину исељених представљале би степеник навише у систему друштвене стратификације. Главни индикатор тога било би још масовније исељавање читавих албанских породица до којег, међутим, није дошло (Blagojević, 2006, стр. 245–246). Албанци су највише одлазили у иностранство, већином мушкарци до 38 година са села у којима је владала аграрна пренасељеност. Ова миграција имала је позитиван економски утицај, с обзиром на то да се кроз слање дознака повећала потрошња на Косову.

Промене су биле и психолошке природе јер се модернизовало заостало албанско друштво, све више се укључивала у реалан живот Албанка која је остала без мужа (у иностранству) и распадала се задружна породица (Нохха, 1978, стр. 257–272; Nushi, 1978, стр. 583–593).

Необјављени извори

Архив Југославије

Fond Kabinet predsednika Republike

Fond Predsedništvo SFRJ

Fond Savez komunista Jugoslavije

Fond Savezna Narodna skupština

Fond Savezno izvršno veće

Архив Косова

Fond Pokrajinski sekretarijat za odnose sa inostranstvom

Fond Predsedništvo SAP Kosova

Архив САНУ

Архива Академијског одбора за проучавање Косова и Метохије, Збирка Милана Ивановића, „Злочини”.

Државни архив Србије

Лични фонд Петра Стамболића

Savez komunista Srbije (Ѓ-2)

Штампа

Интервју, 37 (1982).

Јединство, 55 (1971), 24, 60 (1974), 49 (1975), 37–38, 46, 65, 73–74, 100, 102 (1976), 13 (1977), 298, 307 (1978), 118, 258, 286 (1979), 99, 138, 292 (1980), 69, 114–115, 163, 176, 184, 284, 295 (1981).

НИН, 1264, 1299, 1301 (1975), 1469–1470 (1979), 1604, 1609 (1981).

Литература

Антуновић, Б. (прир.) (1981). *Узроци и последице контирареволуционарне акције на Косову / Чејрнаесџа седница ЦК СК Србије*. Београд: Комунист.

Буквић, Р. (2006). Институционални оквири привредног развоја Косова и Метохије: 1945–1990. У: С. Карамата и Ч. Оцић (ур.), *Срби на Косову и у Метохији* (стр. 397–418). Београд: САНУ.

Гаталовић, М. Б. (2014). *Југословенска државна полиција на Косову и Метохији 1958–1974*. Необјављена докторска дисертација. Универзитет у Београду, Филозофски факултет.

Микетић, У. (2022). Лист Јединство: прилог проучавању привредних проблема на Косову 1966–1973. године. У: Ј. Марковић (ур.), *Наука и стварност* (стр. 231–251). Источно Сарајево: Филозофски факултет.

- Михаиловић, К. (1990). *Регионална стварност Југославије*. Београд: Економика.
- Николић, К. (2006). „Нико не сме да вас бдије”: Слободан Милошевић у Косову Пољу 24–25. април 1987. – историја и лејенда. Београд: Институт за савремену историју.
- Оцић, Ч. (2007). Пропаст модела „позитивне дискриминације”: привредни развој Косова и Метохије после Другог светског рата. У: К. Михаиловић (ур.), *Косово и Метохија: прошлости, садашњости, будућности* (стр. 341–352). Београд: САНУ.
- Павловић, М., Пантелић, И., Антонић, Г. и Миликић, Р. (2012). *Косово и Метохија – век важних догађаја: 1912–2012*. Београд – Нови Сад: Институт за савремену историју – Центар за истраживање и публикавање.
- Пеликан, Ј. (2022). *Новим џуџевима: Косово 1958–1969*. Београд: Службени гласник.
- Петровић, Р. и Благојевић, М. (1989). *Сеобе Срба и Црногораца са Косова и из Метохије: резултати анкете сprovedене 1985–1986. године*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Републички завод за статистику СРС. (1975). *Општинске у СР Србији 1974: статистички подаци*. Београд: Републички завод за статистику СРС.
- Ристановић, П. (2018). *Српска интелектуална елита и косовско питање 1974–1989*. Необјављена докторска дисертација. Универзитет у Београду, Филозофски факултет.
- Савез комуниста Србије. (1979). *Савез комуниста Србије у акцији за јачање материјалног положаја удруженог рада и социјализацију привреде*. Београд: Комунист.
- Секулић, Т. (1994). *Сеобе као судбина*. Приштина: Нови свет.
- Трнавци, Х. (1987). *Моја историја о Косову*. Београд: Политика.
- Церовић, В. (1989). *Косово, књижевна револуција која иде*. Београд – Приштина: Нова књига – Јединство.
- Чупић, М. (1989). *Насиље иза паравана власти (осврт на коментари, чланци)*. Приштина: Јединство.
- Чупић, М. (2006). *Оштећена земља Косово и Метохија (злочини, пројекти, историја...)*. Београд: Нолит.
- Atlagić, D. (ur.) (1981). *Politička platforma za akciju Saveza komunista Jugoslavije u razvoju socijalističkog samoupravljanja, bratstva i jedinstva i zajedništva na Kosovu (usvojena na 22. sednici CK SKJ, 17. novembra 1981)*. Београд: Комунист.
- Beriša, E. i Stolić, M. (ur.) (1978). *Razvoj Kosova: 1966–1977*. Приштина: Zavod za statistiku SAP Kosova.
- Blagojević, M. (1996). *Iseljavanje Srba sa Kosova: trauma i/ili katarza*. У: N. Popov (prir.), *Srpska strana rata: trauma i katarza u istorijskom pamćenju* (str. 232–264). Београд – Зренјанин: Република – Грађанска читаonica.
- Đaković, S. (1986²). *Sukobi na Kosovu*. Београд: Народна књига.
- Đorđević, D. (ur.) (1989). *Koliko nas košta Kosovo – Kosovo: 1918–1988. do danas*. Београд: Привредни pregled.
- Hoxha, H. (1978). Uzroci, problemi i posljedice migracija stanovništva Kosova i pripadnika albanske nacionalnosti u inostranstvo. У: I. Čizmić i dr. (ur.), *Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom: zbornik* (str. 257–272). Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti.

- Kešetović, M. (1984). *Kontrarevolucija na Kosovu: pokušaj i sprečavanje – politički esej*. Beograd: Zadruga.
- Mađaraj, B. (1989). *Ekonomska aktivnost stanovništva SAP Kosova: ekonomsko-demografska studija*. Priština: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Socijalističke Autonomne Pokrajine Kosovo.
- Mišović, M. (1987). *Ko je tražio Republiku – Kosovo: 1945–1985*. Beograd: Narodna knjiga.
- Nushi, P. (1978). Karakter i osobenosti prilaza izučavanju iseljeništva naroda i narodnosti pokrajine Kosova. U: I. Čizmić i dr. (ur.), *Iseljeništvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom: zbornik* (str. 583–593). Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti.
- Pavlović, M. (prir.) (2009). *Dokumenta CIA o Jugoslaviji: 1948–1983*. Beograd: Institut za savremenu istoriju – Fakultet bezbednosti – Službeni glasnik.
- Petranović, B. i Zečević, M. (prir.) (1988). *Jugoslavija 1918–1988: tematska zbirka dokumenata*. Beograd: Rad.
- Savez komunista Kosova. (1974). *Jedanaesta konferencija Saveza komunista Kosova*. Priština: Savez komunista Kosova.
- Savezni zavod za statistiku. (1989). *Jugoslavija 1918–1988: statistički godišnjak*. Beograd: Savezni zavod za statistiku.
- Stambolić, I. (1995). *Put u bespuće: odgovori Ivana Stambolića na pitanja Slobodana Inića*. Beograd: Radio B92.
- Stojanovski, J. (ur.) (1979). *Privredni sistem i nedovoljno razvijene republike i SAP Kosovo*. Skopje: Ekonomski institut.
- Troch, P. (2018). Socialist urban development in Kosovska Mitrovica – compressed socio-spatial duality in a medium-sized industrial city in Yugoslavia's underdeveloped south. *Annual of Social History*, 25(2), 33–61.

Uroš D. MIKETIĆ

University of Priština in Kosovska Mitrovica (Serbia)
Faculty of Philosophy

A Contribution for the Analysis of the Economy of the Socialist Autonomous Province of Kosovo 1974–1981

Summary

The economy of Kosovo entered the period 1974–1981 burdened with numerous problems. Constitutional changes led to the economy of the republics and provinces being divided into special systems. The leaders of Kosovo were adamant about using raw materials instead of the manufacturing sector, which would create more jobs. As a result, agriculture fell further and further behind, so the difference in development between industrial and agricultural municipalities was increasingly visible.

Yugoslavia and Serbia generously financed Kosovo through the Development Credit Fund for Economically Underdeveloped Areas and supplementary budget funds. Additionally, Kosovo had the greatest access to International Bank loans of any

region. The more developed republics demonstrated little interest in funding Kosovo's extravagant spending and incorrect economic policies, and Serbia was forced to allocate more money for Kosovo than for impoverished towns within its smaller borders. It was a common rumour in Priština that insufficient funds were allocated for Kosovo. The growing lag was not the result of a lack of funds but of the galloping birth rate of the Albanian community. Citizens, especially Albanians, believed that Serbia and Yugoslavia were taking advantage of them, which had political consequences in the 1981 demonstrations.

One particular economic issue was unemployment. Given the policy of balancing the total number of employed Albanians with their participation in the population in terms of Albanian birth rates, it reflected more on Serbs and Montenegrins. The proportion of Albanians among the staff rose sharply and continuously, while the proportion of Serbs increased slightly, and the proportion of Montenegrins either decreased or stagnated. Due to the national key policy, one Serb or Montenegrin was employed for every ten Albanians (sometimes up to 20). Albanian separatists were successful in making bilingualism a requirement for employment in job competitions, regardless of whether it was specifically requested or preferred.

International relations within enterprises were disrupted. The disorder was manifested through verbal and physical pressures in which the Serbs and Montenegrins, being the few, were inferior. Separatists successfully pursued a policy of removing Serb-Montenegrin cadres and workers to make them leave. In roughly 15% of cases, economic issues were the catalyst for Serbs and Montenegrins to leave Kosovo. The majority of Albanians also left for these reasons, but to work abroad.

Keywords: economy; Yugoslavia; Serbia; Kosovo; Serbs; Albanians.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауџорстџво-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).